CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

- Title – लघुभाष्यम्
- Accession No – Title –
- Accession No –
- Folio No/ Pages – पेज - 2
- Lines-
- Size
- Substance Paper –
- Script Devanagari – देवनागरी
- Language – संस्कृत
- Period –
- Beginning – आचाहमाधव: पचेत्येवास्तु सूत्रमाकारि कर्तृग्रहणाम् ।
- End – निर्देशाः कृतोऽन्यथा चेतसृपु इत्युक्ते इदं न साध्येतेतिदिक् ।
- Colophon-
- Illustrations -
- Source -
- Subject - व्याकरण
- Revisor -
- Author - x अज्ञात

1. Remarks-

मोहन

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

आत्मारमाधवः पंचेत्येतासु सूत्रेमाका
रिकर्तृग्रहणम् किमर्थं नवाडुवीत्य
तो भावकर्मणी अनुवर्त्तयामातिति
वाच्यम् योगांतरसंभात् आडुवि
कर्मणीत्येन सिद्धत्वात् नचार्थान्तरं
संभवतीति परिहरो धात्वर्थेन स्या
दिति किं कर्तृग्रहणं अनन्यप्यानिर्दे
शार्थत्वात् भावेत्यसत् अपकर्त्री
तिस्तापकारकर्तरि स्यादित्येवमर्थं
वैविध्यासत्वात् कर्मकर्तरि माभूदिति
कर्तृग्रहणमिति तन्न धात्वर्थेन
कारणभेदात् नन्वपायान्तरादर
णार्थं कर्तर्येव यथेति नियमाय कर्तृ
ग्रहणस्यासंभवात् अस्मदुक्तरीत्या
कर्मकर्त्तर्यप्राप्तविधेः संभवात् ॥
त्वदुक्तरीत्या कार्यापि पचतीति कर्त
रि स्यालीपचतीत्याधारे कर्तरि चाप्रस
गात् इति दिक् यङ्चतुर्थ विशिष्ट
वतः शब्दश्चतुर्थ्यसंख्यावाचकः
संख्येपृविशेषाकांक्षायां वचनानितत्सं
बध्यंते तेषां चतुःसंख्याभावात् वचनानां
त्रित्वात् नापि प्रथममध्यमोत्तमाः पु
रुषाः संबध्यंते तेषामपि त्रयात्वात्
अतोत्र विभक्तयः संबध्यंते न चातत्र
यत्नस्तु स्यादिति वाच्यं चतुर्थीति सा
माप्ये नपुंसकनिर्देशस्यासंभवात्
तदुपहतं शक्यमिति निवृत् यद्वा आ
ख्यातप्रकरणात् चतुर्विधेषाख्याते
ष्विति सर्वः चतुर्थ्वी यद्यपि सप्तविधा
आख्याता उक्ताः प्राकृतप्यापि प्रथमा
तिक्रमे कारणाभावादित्यादिति अश्वत्वारोत्रा
प्याः अत्राव्यवहितमपि कर्त्तरीतिना
नुवर्तते उत्तरत्र कर्तृग्रहणात् न च
स्यधात्तैतन्नलिङ्गो किं तेन अतोभावि
कर्मणी चेति चानुवर्त्तते ॥ ५ ५ ॥ ५ ॥

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

"लघुभाष्यम्"

पच्यतेऽओदनः भिद्यते काष्ठं स्वयमेव य
द्यपि काष्ठानि पचन्ति स्थाली पचतीत्या
दौ साधनमाधारयोरपि कर्तृत्वं दृश्यते
तथापि न तत्र यगात्मनेपदविधानं क्रि
यते घटः स्वयमेवेत्यत्र करोतेरपि
कर्मकर्तृता दृश्यते सचोत्पादनार्थत्वे
एव संभवति ननु पन्नार्थत्वे फलस्य ज्ञाने
च्छादिवत् कर्तृस्थत्वात् ग्रामगते घटं
नाग्रामगते घटः स्वयमेव गच्छति ग्रामं
न गच्छति ग्रामः स्वयमेव घटं ग्राम
योरीदृश्योर्न द्विपुरुषसव्यापारत्वमा
त्रं धात्वर्थेन इति कर्तृस्थत्वं क्रियायाः
कर्तरि यं चेति कर्तरि वाच्ये धातोर्यंवा
दात् देवदत्तः पचतीत्येकत्वात् कर्त
रि प्रथमा ननु भावकर्मकर्तृष्वात् वि
धानात् कथं निर्णयः नैवम् प्रयोगा
न्निर्णयसंभवात् आस्ते शेते [illegible]
इत्यत्र कर्तरि प्रथमा शाप्यते
आस्यते उपलब्धेत्यत्र कर्मणि तृतीयाद
र्शनात् भावे आत् चक्रे करिष्यते वा घ
टं कुलाल इत्यत्र कर्तर्यात् चक्रे करिष्य
ते वा घटः कुलालेनेत्यत्र कर्मण्यात् ॥
कर्मणि प्रथमायाः कर्तरि तृतीया
याश्च दर्शनात् कृषीष्ट कर्त्तेत्यत्र त्वनि
र्णय एव यथाभाष्यमित्यत्रानिर्णयः
कृतं देत्याग्नत इति सहोक्तौ तृतीया
दौ निर्णय एव किंतु अकर्मका धातवः
सहितेऽस्मात् भावेऽत्यकर्मकान्नु यक् सहितं
स्मात् कर्मणि तात्पर्यमयलुक् क्त्वासमद्
सहितेऽस्मात् कर्तरि इत्यादिनियामक
कमित्याहुः तन्न कर्मकर्तरि व्यभिचा
रात् भिद्यते कुसूलः स्वयमेवेत्यत्र यक्
सहितस्मात् कर्तरि विधानात् पच्य
तेऽओदनेस्मिन् घने काष्ठेनेत्यादौ भावे
च दर्शनात् ननु कर्तृग्रहणं किमर्थं
भावकर्मणोः पूर्वेण विधानात्परि
शेषात्कर्तर्येव यकेविधानात्स्यादिति

इयमुदरदरीदुरन्तपूरा यदिनभवेदभि
मानभंगभूमिः क्षणमपि नसहेभवा
दृशानां कुटिलकटाक्षनिरीक्षणेन पाणोद
१ यथाव्याघ्रीहरेत्पुत्रान्दंष्ट्राभ्यां नच पीडयेत्
भीतापतनभेदेन एवंवर्णान्प्रयोजयेत् २
यथासोमंवकुंतवधनचतुर्वक्रः मनितं
विधिंदामं वीक्ष्य पशुपतिरभूत्पंचवदनः ॥
तपोनासिन्नकेदः धर्कनमुखान्यत्र
विकलेसहस्रास्यः शेषः क्षितितलमगाद्धीड्व
जा भीरमदमार्गो धनमदं कुवेरोमजनेदनः
कुरीदमुभामंदर निपतिर्विवेकं बमः भवंत
भवलोवनवैभवेरतामदंगीख्यातिः १
रघुनाथसती कीर्त्तिमद्युद्युतिर्मलीमसाम्
करिष्यतिसंपर्कान्तकमंच कमंमया २
स्नानेचाभ्यंजनेचैव दन्तधावनमैथुने ॥
तिथिस्ताकालिका ग्राह्या नग्रामगोजन्मनोः १
श्रीभानिकंतरदिवेदविचारणीयं
हाभोदतेयदिनवेदपवासुभद्र
कादंबरीमदविघूर्णितलोचनस्य
युक्तंहिलांगलपतेः पतनम्द पिबाम १
नाथमित्रसुतबंधुवाहना ऽऽरातिभूषणशिरो
वलंबिनी ॥ तज्जवेरिभगिनीपतेः सखापातुवः
सचद्विरदारः पदः १ वायोर्मित्रोग्निः तस्यसुतः
श्यामकान्तिः तस्यज्ञातागलोशः तस्यवाहना
श्वाववलिबां अरातयः सर्पाः तेषांभूषणानि
तस्यसशिवः तस्यशिरसि अवलंबितु पीलं
यस्याः साध्वीगंगा तज्जेति तस्याजायतेइतित
जः पंचम्यांजनेडः भीष्मपितामहस्तस्यवैरि
शिखंडीनस्यभगिनीद्रौपदीतस्याः पतिरर्जुनः
तस्यसखामित्रः द्विरदरः पदः कृष्णः वः युष्मा
न्पातितज्जय ॥ दुग्धाब्धिमोगशायनेभगवा
ननन्तो यस्मिन्दिने स्वपितिचाप्यवबुध्यतेवा ॥
तस्मिन्ननन्यमनसामुपवासभाजां पुंसांददाति
स्वगतिंगरुडांगसंगी १ जानकार घुनाथस्य
कंठे कमलमालिका ॥ मन्यन्ति पंडिताः सर्वे
ध... लिपिक्रियापदे

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

लघुभाष्यम्

तत्त्वनयकोनिधेयमाख्यातेनैकत्वादन्य
लभ्यस्यैव शब्दार्थत्वाभ्युपगमात् अ
त निमित्तविशेषणं नावर्थकेषु कर्मार्थ
केषु चतुर्ष्विति अ नं त्वादिना वाक्य
भेदेन वाहितो योप्युपर्योत्पाद्य: भाव
कर्मार्थकेषु चतुर्षु परस्त: इत्येकोऽर्थ:
कर्मकर्त्रर्थेषु चतुर्षु लकार: चतुर्षु
निर्दिष्टेन नामसंसा [illegible] तिकालो
नाकारे कस्य तु निपरेन विसर्गे
निसर्गेन तेन गौर्दृष्टे ते: अस
त: क्रियादिति रत दर्शिवर्द्धि
विनिर्दिष्ट: कर्नो न पातनम्:
[illegible] इत्युक्तं न साध्वेति दिक्
आत्कषामिकस्नानानामिकल्पे स्नानामेव
सर्वेति नैव [illegible]
स्नानं संध्यां [illegible]
व्रजेत् ॥ तस्मात्स्नानं च संध्यां च सू
तकेऽपि न संत्यजेत्

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA

CC-0. Gurukul Kangri University Haridwar Collection. Digitized by S3 Foundation USA